

Referències bibliogràfiques

- BONET, Sebastià (2004): «Pompeu Fabra, un catedràtic extraordinari», dins MALÉ, Jordi / CABRÉ, Rosa / JUFRESA, Montserrat (ed.): *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans mestres de la filologia catalana i la filologia clàssica a la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 79-92.
- GINEBRA, Jordi (2020): «¿Què ens queda per saber i per estudiar de Pompeu Fabra?», dins *Simposi Pompeu Fabra. 14, 15 i 16 de novembre de 2018*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 363-380.
- MARINA, Joan Ramon (2019): «A la recerca de les recomanacions lingüístiques arribades a Andorra de la mà d'en Pompeu Fabra», dins *Andorra i Pompeu Fabra. Recull de les conferències de la Jornada sobre Pompeu Fabra*. Andorra la Vella: Centre de la Cultura Catalana, p. 63-73.
- PONS, Josep Sebastià (2019): *Poesia catalana completa*. Introducció, edició i notes d'Eusebi Ayensa. Epíleg de Pep Vila. Girona: Edicions de la Ela Geminada, 1.052 p.

Editar l'obra poètica de Josep Sebastià Pons no és una tasca gens senzilla. A diferència de Carles Riba o Tomàs Garcés, que pràcticament no van modificar el contingut dels seus reculls amb el decurs dels anys, Pons va sotmetre, des de finals de la dècada dels quaranta fins a la seva mort, esdevinguda el 1962 a la seva localitat nadiua, Illa de Riberal, a un procés de revisió i de depuració dels quatre primers llibres: *Roses i xiprers* (1911), *El bon pedrís* (1919), *L'estel de l'escamot* (1921) i *Canta Perdiu* (1925). La finalitat era publicar-ne una tria significativa de textos amb el títol de *Primeres poesies* a l'editorial Aymà; el projecte, tanmateix, no va arribar a bon port. En una nota datada a Illa el 1947, i que havia d'encapçalar aquesta proposta, Pons afirmava que «M'ha semblat necessari d'esmenar algunes poesies quan he pogut retrobar el que volia dir i no deia, i n'he guardat d'altres per la sola gràcia del record i amb certa benvolença per l'aleteig ara perdut i la ingenuïtat amb què pujava les escales del goig» (2019: 95). Es tractava, amb tots els matisos que calgui, d'una operació similar a la que va dur a terme Josep Carner amb *Poesia* (1957), en què va seleccionar 751 poemes d'una vasta obra que s'havia iniciat mig segle abans i que, a més, van ser objecte d'una profunda reelaboració. O Jaume Agelet i Garriga, que va triar, revisar i corregir a fons la seva producció poètica ben entrada la senectut i que va ser publicada, pòstumament, amb el títol *Tria de versos* (2008) per Enric Falguera.

Poesia catalana completa, que aplega la totalitat del corpus poètic de Pons, ve falcet per dos estudis dedicats a resseguir la seva trajectòria biogràfica i literària: una presentació, extensa i documentada, a càrrec del curador de l'edició, Eusebi Ayensa, i un breu epíleg redactat per Pep Vila. En el seu treball Ayensa planteja, d'entrada, la distorsió existent entre l'enorme qualitat i l'escàs prestigi de la poesia de Pons, que atribueix a la frontera que separa Catalunya de l'Estat francès però també a una lectura restrictiva, almenys fins a *L'aire i la fulla* (1930), que l'adscriu a un ruralisme rossellonès, deutor d'una anacrònica Renaixença nord-catalana mancada d'una tradició literària pròpia —amb la minsa excepció de Pere Talrich i els seus *Records del Rosselló* (1887)— i que no encaixa, en els seus inicis, amb la puixança d'un noucentisme de matriu urbana propugnat per Eugeni d'Ors i Josep Carner. A aquests factors, que podrien explicar la presència marginal de Pons en el nostre sistema literari, caldria afegir-hi el fet que els seus reculls van ser publicats en editorials amb escassa implantació en el territori català amb les excepcions de *L'estel de l'escamot*, donat a conèixer a les Publicacions de la Revista, o la segona edició de *Canta Perdiu*, a la «Col·lecció Tramuntana» de l'Editorial Barcino; són un exemple del que afirmem la primera edició de *Canta Perdiu*, que veu la llum a París el 1925; la de *Cantilena* —que va ser enllestida a Barcelona el 1937, en plena Guerra Civil, menys la coberta que ho fou a Tolosa de Llenguadoc— en una edició de només 260 exemplars, o bé *Conversa*, editat el 1950 a aquesta ciutat occitana (no en va el 1935 hi havia obtingut una plaça universitària com a catedràtic de llengua i literatura espanyoles).

Després d'aquestes consideracions inicials, Ayensa ens ofereix unes notes de lectura de cadascun dels aplecs que va publicar el poeta nord-català. *Roses i xiprers*, imprès a Perpinyà el 1911 però escrit

majoritàriament a Guéret, on exercia de professor d'espanyol, va ser objecte d'elogis per part de Joan Maragall i de Narcís Oller, entre d'altres escriptors; si bé es tracta d'un llibre que podríem qualificar, per la seva diversitat temàtica, d'aprenentatge, ja mostra alguns dels motius que retrobarem en poemaris posteriors (religió, folklore, creació poètica, el pas del temps...) i que denota la influència de Maragall (*Enllà*), Jacint Verdaguer (*Canigó*) i Joan Alcover (*Cap al tard*); a més va donar el tret de sortida a la recuperació del català del Rosselló com a llengua apta per a la creació poètica. Romain Thomas, company d'estudis de Pons a Madrid el 1906, en el prefaci fixava la imatge d'un poeta arrelat a un espai geogràfic concret, el Rosselló, i que s'arrossegarà durant dècades: «Le véritable régionalisme consiste, d'après notre auteur, à placer ces sentiments dans le decor de la terre natale. [...] Mais nous verrons que ses souvenirs, ses aspirations, ses amours, ses angoisses, son bonheur sont étroitement unis à la petite patrie» (1911: 5). Redactat a Guéret, Foix i Angulema, ciutats on Pons va impartir docència, i també editat a Perpinyà, *El bon pedrís* havia de veure la llum el 1914 però, arran de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, la seva publicació es va posposar fins el 1919, després del retorn de l'autor del seu captiveri a Alemanya i a Curlàndia, una regió situada a l'est d'Estònia. De nou, el món rossellonès és el protagonista d'un llibre amarat de felicitat (el poeta es casa amb Elena Soler malgrat les reticències familiars) i reflecteix una íntima comunió amb el paisatge. *L'estel de l'escamot*, el tercer aplec, incorpora poemes que mostren el confinament de Pons a Curlàndia el 1916: al costat de poemes que mostren el retrobament amb el país i la família, hi apareixen temes nous com l'absència, l'esperança en el retorn o el dolor davant la mort de la filla gran, i que Ayensa contextualitza a partir d'una minuciosa recerca entre els quaderns i els diaris de l'autor. El següent llibre, *Canta Perdiu*, inclou, per primera vegada, una versió en francès dels poemes —semblantment a *Cantilena* i a *Conversa*— deguda al mateix autor: la consciència del pas del temps i les fonts de les terres del Rosselló són les dues constants temàtiques del recull; el llibre, una vegada més, traspua una felicitat que, com bé apunta Ayensa, és entesa a la manera grega, amb un toc d'epicureisme. Aquest ideal de vida és el que impregna *L'aire i la fulla* amb la presència d'uns interlocutors nous, les noies i els animals, mitjançant unes faules senzilles, amb escàs argument. Ben distint és *Cantilena*, que, en paraules de l'editor, esdevé «l'obra cabdal de Pons i un dels cims de la poesia catalana del segle xx» (2019: 56); la mort de la muller plana sobre el recull presentada a través de poemes breus, condensats, elegíacs, de caire introspectiu, en què el paisatge concret dels aplecs anteriors dona pas a un de vague, indefinit. No serà fins al 1950 que Pons publicarà *Conversa* coincidint amb els anys en què inicia la revisió de la poesia primerenca; el volum no deixa de ser, temàticament, un compendi dels llibres anteriors però salpebrats amb dos ingredients: la tristesa (que ja apareixia a *Cantilena*) i la resignació. El 1960 Pons reedita, convenientment esporgat, *Canta Perdiu* tot i que hi va afegir una nova secció: «Contrapunt». La mort, el gener de 1962, va sorprendre el poeta treballant en dos reculls: el primer, *Cambra d'hivern*, fou publicat el 1966 pels seus gendres Enric Frère i Amadeu Susplugas, amb una intervenció que va anar més enllà de la simple cura, i inclou la «Faula d'Orfeu», que ha estat objecte d'un estudi i d'una edició crítica per part d'Ayensa en el llibre *La mel en el record* (2016); el segon, *Divertiment*, va romandre inèdit i no ha estat donat a conèixer, tal com el deixar inacabat Pons, fins a l'aparició de l'edició que ressenyem.

L'epíleg, de Pep Vila, un altre expert coneixedor de l'obra literària de Pons —va publicar, amb Enric Prat, *Teatre complet* (1990) i el primer volum d'una inacabada *Prosa completa* (1991)— ofereix una lectura, més personal que no acadèmica, de la producció d'un poeta, que defineix com a «planer, perfectament llegendari» (2019: 986). En el treball, Vila reflexiona sobre la decisió de Pons d'adoptar el català com a llengua literària i contextualitza la seva figura en el marc de la història de la literatura catalana al Rosselló. També assenyalava les influències que es detecten en la seva producció poètica: les catalanes (esmentades per Ayensa), les llatines (Virgili), les occitanes i les franceses. Finalment, presenta algunes característiques de la seva obra, focalitzades a partir de la lectura de versos concrets.

L'edició que ha preparat Ayensa és la tercera de la poesia completa de Pons. Una descripció sumària de les dues anteriors permetrà observar-ne millor les novetats. La primera, datada el 1976, va ser preparada per Tomàs Garcés, amic del poeta, i fou publicada per Edicions 62 a la col·lecció «Clàssics catalans del segle xx»; encapçalada per unes «Notes sobre la poesia de Josep Sebastià Pons (1886-

1962)» (malgrat la modèstia del títol es tracta, tot i els anys transcorreguts, d'una excel·lent lectura de l'obra del poeta), tenia com fil conductor la voluntat de preservar només els textos que l'autor rossellonès va incorporar a la tria definitiva i, per tot plegat, l'editor no va creure convenient incorporar el centenar de poemes bandejats de les tres primeres obres i els vint-i-un de *Canta Perdiu*. Aquesta premissa va ser objecte de crítica per part d'Antoni Comas, que, a l'article «La poesia de Josep Sebastià Pons i l'excessiva delicadesa de Tomàs Garcés», considerava que s'havia estat massa respectuós amb la voluntat del poeta i reclamava, amb uns exemples que no deixaven lloc a dubtes, que, en una futura edició, no s'exclouessin els poemes suprimits perquè «qui vulgui estudiar, no ja l'obra poètica de Pons, sinó la història de la poesia catalana en un dels seus moments més decisius i l'evolució de la literatura catalana al Rosselló, no els podrà negligir i hi haurà de recórrer» (1985: 131-132). La segona edició, prologada per Àlex Susanna, va anar a càrrec de Cristià Camps; publicada el 1988 per Editorial Columna, disposava, en un apèndix, els poemes exclosos per Pons i incorporava un aparat crític que recollia les variants lèxiques i de puntuació dels poemes definitius respecte a les primeres edicions. Tot i l'avanç respecte a l'edició de Garcés, no incloïa els poemes publicats en les revistes rosselloneses, i que Pons no va incloure a cap llibre, així com els poemes o els fragments de poemes inèdits descoberts a l'arxiu personal del poeta. És de justícia tenir present que Camps no va poder consultar aquests materials, custodiats gelosament per Enric Frère, i la seva edició —ben meritòria, d'altra banda, ja que aleshores era l'única possible— es ressent d'aquest fet. Ayensa, tanmateix, sí que ha pogut accedir als materials —gràcies a la gentilesa dels nets de l'escriptor, Sebastià i Elena Frère— i són descrits profusament a l'estudi introductor: manuscrits; quaderns o carnets corresponents als anys 1912-1918, que incorporen 150 poemes escrits en francès i que evidencien que la decisió de reservar el català per a la poesia i el francès per a la prosa no fou fàcil; diaris corresponents als anys 1929-1961, amb algunes llacunes, sobretot del període 1941-1949; i notes personals del poeta datades a la dècada dels 40, i adreçades a Enric Frère, i que recullen comentaris sobre alguns poemes inclosos a *Conversa*. Aquests materials, i el gruix dels estudis crítics dedicats a Pons apareguts des d'inicis d'aquest segle (com els d'August Bover, M. I. Guitart Blanch o Miquela Valls), han servit Ayensa per a configurar aquesta nova edició, que esdevé, indubtablement, un guany respecte a les anteriors. Quant als criteris per a presentar els poemes, són els habituals en aquesta mena d'edicions (com els que propugna la Societat Verdaguer per l'obra crítica del poeta de Folgueroles) en tant que pretenen acostar l'autor al gran públic sense deixar de banda el rigor: el respecte als dialectalismes i arcaïsmes, l'esmena de lectures errònies d'anteriors editors (els exemples proposats per Ayensa evidencien com era de necessària aquesta edició) i la regularització ortogràfica.

La distribució dels poemes en el llibre és un dels punts de l'edició que pot generar més controvèrsia. Si bé Ayensa aplega tots els poemes publicats per Pons, fins i tot els rebutjats o els que únicament van veure la llum en revistes, així com també els inèdits, l'organització d'aquest material és molt diferent de la que proposava Camps. No hi ha un apèndix amb els poemes que Pons no va incorporar a la tria definitiva, sinó que l'editor, prenent com a base la data de publicació dels reculls, els distribueix en diversos blocs. En altres paraules: no els tracta com uns documents, aptes únicament per als estudiosos. Així, per posar només un exemple, els poemes que es mouen en l'òrbita del recull *Roses i xiprers*, publicat el 1911, estan repartits en quatre apartats: els reconeguts (els que, per tant, va salvar de l'estricta revisió a què els va sotmetre i els va reservar per a *Primeres poesies*), els refusats, els publicats en revistes rosselloneses i occitanes de l'època (i que mai no van formar part del llibre) i els inèdits, que, gràcies a la datació, sabem que van ser redactats durant la primera dècada del segle passat. Els motius d'aquesta singular proposta els exposa Ayensa en termes els següents: «aquesta distribució dels poemes permet resseguir amb facilitat els diversos cicles temàtics (les encantades a *Roses i xiprers*, les fonts a *Canta Perdiu* o les noies a *L'aire i la fulla*, per exemple), que quedarien desdibuixats si haguéssim publicat els pomes distribuïts en quatre grans blocs seguint-ne exclusivament la tipologia (poemes reconeguts, poemes refusats, poemes publicats en revista i poemes inèdits)» (2019: 84). Una minuciosa lectura dels materials que conformen els distints poemaris corrobora, al nostre parer, l'encert de la decisió presa per Ayensa. El llibre es tanca amb dos apartats: «Poesies inèdites esparses», composicions que no permeten ser datades ja que els manca alguna informació externa que ho permeti, i «Divertiment», títol donat pel

mateix poeta a un aplec d'escassos poemes que mostren, tanmateix, una certa unitat temàtica. Pel que fa al text, amb la finalitat de no entorpir-ne la lectura, és presentat sense notes i només amb una numeració a la dreta quan els versos o les estrofes mostren una lectura diferent de l'aparat crític al quan remetien. En alguns casos, es reproduïxen els dibuixos, de vegades simples esbossos, i aquarel·les amb què Pons va il·lustrar algun dels seus poemes; a més, cada recull s'obre amb una fotografia del poeta o de la seva muller, procedent de l'arxiu familiar.

L'aparat crític, de gairebé tres-centes pàgines, evidencia la ingent tasca que ha dut a terme Ayensa a l'hora de preparar la poesia de Pons. Les seccions de què consta són les següents: a) edició: el registre de totes les edicions de cada poema, tant si són en paper (llibre, antologia, revista) o en manuscrit; b) dedicatòria: les dedicatòries dels poemes que figuren en els primers reculls i que el poeta, en revisar-los, va eliminar; c) títol: els manuscrits i les primeres edicions d'alguns poemes tenen títols diferents que va descartar Pons; d) data: les dates que apareixen en les versions inicials i els manuscrits de poemes; e) aparat crític: aplega les diverses versions d'un mateix poema, excepte les que són de puntuació o les que l'editor considera com a mers retocs lèxics (per exemple, «blavenc» per «blavós»); f) notes: s'noten, breument, personatges, topònims, monuments o llegendes d'un marcat caràcter local; i g) fonts: si hi ha textos de Pons, publicats (com les memòries pòstumes *L'ocell tranquil*) o inèdits (bona part de la correspondència o els *Diaris*), que permetin contextualitzar un poema o bé descobrir-ne una font concreta. L' anotació d'un parell de poemes ens servirà per a exemplificar el treball realitzat per Ayensa. El primer, «A l'hora dels eixams», procedent de *L'estel de l'escamot*: s'hi indiquen les edicions (fins i tot les antologies controlades per l'autor) i les versions manuscrites, la dedicatòria (a l'escultor Aristides Maillol, amb qui havia compartit excursions pel Rosselló), el títol primigeni («L'eixam»), la datació (maig de 1919), i l'aparat crític (s'hi remarquen els canvis produïts entre l'edició original, que doblava en versos la definitiva, i es transcriuen unes notes del *Diari* de 1938, en què Pons evocava el poema i els glossava el sentit). El segon, «Tarda al molí», de *Conversa*: s'informa de les edicions i dels vuit manuscrits que el contenen; els títols alternatius fins arribar al definitiu («El dolç temporal», «Tarda d'estiu», i «Temporal d'estiu»); les principals variants textuais dels vuit manuscrits segons la seva disposició cronològica; i les fonts, amb passatges dels diaris de Pons que comenten el fenomen atmosfèric que apareix en alguns dels títols rebutjats. Potser algú objectarà, i no sense raó, que caldria haver disposat l'aparat crític en dos apartats clarament diferenciats —un dedicat a les variants del poema i l'altre, a l'anotació— ja que es tracta de «textos» d'una naturalesa tan diversa. Ara bé, del que no hi ha dubte és que esdevé una guia imprescindible a l'hora d'examinar la trajectòria de cada poema i com poder-lo interpretar.

El volum es clou amb una bibliografia de Pons que, sens dubte, podríem qualificar d'exhaustiva: s'hi indexen els materials d'arxiu custodiats a la Mediateca de Perpinyà, a l'arxiu particular de la família Frère-Pons a Sureda, a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, a la Biblioteca de Catalunya i a l'Institut d'Estudis Catalans; les edicions publicades de l'obra de Pons (no només les dels reculls de poemes, sinó també les de narrativa, assaig i les antologies) i els estudis sobre la seva figura. L'edició també incorpora un glossari de dialectalismes i neologismes, i els sempre útils índexs de títols i de primers versos.

L'obra poètica de Josep Sebastià Pons necessitava d'una edició com la que ha dut a terme Eusebi Ayensa, que, amb la competència a què ens té avesats, no només ha restituit el text original del poeta, després de tenir en compte tots els materials d'arxiu, sinó que hi ha incorporat un centenar de poemes —o de fragments de poemes— que havien romàs inèdits. Una edició que torna a establir el contacte de Pons amb els lectors del segle XXI i els permet que descobreixin la lírica diàfana i captivadora d'un poeta que va dignificar l'ús de la seva llengua materna. I que, *last but not least*, també serveix per a enterrar, esperem que de manera definitiva, la imatge de Pons com un autor local i pertanyent a un passat ben remot.

Josep CAMPS I ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya

Referències bibliogràfiques

- AYENSA, Eusebi (2019): «Introducció», dins PONS, Josep Sebastià: *Poesia catalana completa*. Girona: Edicions de la ela geminada, p. 27-91.
- COMAS, Antoni (1985): «La poesia de Josep Sebastià Pons i l'excessiva delicadesa de Tomàs Garcés», dins *Mirador*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- THOMAS, Romain (1911): «Preface», dins PONS, Josep Sebastià: *Roses i xiprers*. Perpinyà: Impremta J. Cornet, p. 5-13.
- VILA, Pep (2019): «Epíleg» dins PONS, Josep Sebastià: *Poesia catalana completa*. Girona: Edicions de la ela geminada, p. 979-990.
- QUINTANA, Lluís / BOU, Enric (ed.) (2020): *El 1918 de J. V. Foix. Cent anys d'una data decisiva*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 100 p.

J. V. Foix, 1918 i els quaderns apaïrats d'hule negres cremats

En Joan Safont, que, a més d'historiador i periodista, és un fervent activista cultural, com a coordinador de la Secció de Llengua i Literatura de l'Ateneu Barcelonès, va tenir la bona pensada de convidar, la tardor del 2018, uns quants il·lustres estudiosos de J. V. Foix a reflexionar sobre la relació mítica del poeta de Sarrià amb l'any 1918. Just aquell any, el 2018, es reeditaven els dos grans llibres de J. V. Foix que relliguen el poeta amb la xifra escollida, amb l'any 1918: *Catalans de 1918* i el *Diari 1918*.

Catalans de 1918, editat per primera vegada el 1965, a Edicions 62, en la col·lecció Antologia catalana, dirigida per Joaquim Molas, amb un pròleg de Joan Colomines, es va reeditar el 2018, en edició de Lluís Quintana Trias i Antoni Marí, a Tusquets editors. Mentre el *Diari 1918*, que aparegué per primera vegada com a volum unitari el 1981, a Edicions 62, en edició de Joaquim Molas, fou revisat en una edició crítica de Joan Ramon Veny-Mesquida publicada per l'Institut d'Estudis Catalans, el 2004, que recentment ha estat feliçment reeditada en edició de butxaca a Edicions 62, el 2018.

Ara, en edició acurada de Lluís Quintana i Enric Bou, podem llegir en un volum de Publicacions de l'Abadia de Montserrat les aportacions sucoses que varen fer els mateixos Quintana i Bou, juntament amb les intervencions d'Antoni Martí Monterde, Joan Ramon Veny-Mesquida i Jordi Cornudella, sobre el tema proposat, «El 1918 de J. V. Foix», i els dos llibres esmentats del poeta que s'hi refereixen.

Una part important del debat intel·lectual i crític que recull el volum gira al voltant dels cèlebres quaderns apaïrats i quadriculats d'hule negre que Josep Vicenç Foix va escriure de jove «que va dels setze anys als vint», una mena de dietari on el poeta recollia les seves inquietuds personals de tipus ètic i moral i alhora començava a escriure les seves prosas poètiques que esdevindrien material textual per elaborar les proses que acabarien recollides al *Diari 1918*. Com és sabut i conegut, Josep Vicenç Foix explicava a Narcís Comadira, en la conversa transcrita per Xavier Febrés, que aquestes llibretes va cremar-les el poeta quan Joaquim Molas li va demanar de publicar-les. L'equívoc comença quan Molas a l'hora d'editar els volums de *Catalans de 1918* i el *Diari 1918*, el 1965 i el 1981, respectivament, argumenta que el material textual dels dos volums prové bàsicament dels famosos quaderns d'hule negre. Fet que porta Molas a fer una proposta d'edició que el mateix Foix va posar en qüestió en vida i que els autors del present volum s'encarreguen de comentar i criticar amb sòlids arguments en el volum que ens ocupa.

Com al cèlebre conte de Poe, «La carta robada», en aquest volum crític l'únic que trobem a faltar és un document, una foto, la imatge d'una pàgina dels cèlebres quaderns de Josep Vicenç Foix que escrivia de jove que va aparèixer el 1964 al número 7 de la revista *Poemes*. I és que tot l'embolic respecte als quaderns d'hule serveix a Molas per justificar el mateix origen del diari i del dietari, que, teòricament, dona lloc respectivament al *Diari 1918* i a *Catalans de 1918*. Com que aquests quaderns d'hule negre no existeixen, llevat de la imatge esmentada i d'un exemplar d'un dels quaderns que ha pervingut i que es